

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічного факультету
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота магістра

**з теми “Формування морально-естетичних почуттів учнів молодших
класів засобами музичного мистецтва”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи mm1m18z

Музичне мистецтво

Чемерейко Любов Сергіївна

Керівник: Прядко Олена Михайлівна

Рецензент Печенюк Мая Антонівна

2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	
1.1. Формування морально-естетичних почуттів учнів як важлива проблема виховання.....	8
1.2. Специфіка формування та розвитку морально-естетичних почуттів засобами музичного мистецтва у дітей молодшого шкільного віку.....	24
1.3. Діагностика рівня сформованості морально-естетичних почуттів учнів молодших класів.....	38
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	
2.1. Умови формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів на уроках музичного мистецтва.....	47
2.2. Прийоми та методи формування морально-естетичних почуттів молодших школярів.....	57
2.3. аналіз результатів дослідження.....	65
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із головних напрямів державної політики України в галузі освіти є спрямування освітнього процесу на розвиток і становлення творчої особистості, максимальне розкриття її природного потенціалу, здібностей та задатків. Означені завдання реалізуються відповідно до вітчизняних і міжнародних стандартів, окреслених в державних документах, серед яких – Державна програма «Освіта» (Україна ХХІст.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021р., Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про загальну середню освіту» (2017 р.).

Концепцією Нової української школи передбачено формування молодого покоління, здатного навчатися впродовж всього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства [51, с.15].

Закон України «Про загальну середню освіту» визначає одним з найважливіших завдань реформи освіти, яка здійснюється сьогодні в Україні, створення умов для збереження духовного і морального здоров'я нашого молодого покоління.

Сьогодні духовно-моральне виховання підростаючого покоління є необхідною умовою успішного проведення політичних, соціальних і економічних реформ в українському суспільстві. адже реформування різних сфер життя країни потребує особистості з високою духовністю, моральністю та визнанням етичних та естетичних ідеалів і цінностей як регуляторів моральної поведінки.

Нова українська школа покликана навчити учнів орієнтуватися в культурному середовищі сьогодення, емоційно відгукуватися на високохудожні твори національного і світового мистецтва. Основою має

стати художня культура учнів, яка актуалізує їх естетичні, мистецтвознавчі та культурологічні знання.

В цьому контексті музика як один з видів мистецтва виступає впливовим засобом пізнання життя, оточуючого світу. Вона відображає дійсність своєрідно, через художній образ, сила якого в його узагальненні і глибокому емоційному змісті. Людина звертається до музичного мистецтва у пошуках істини й сенсу життя. У процесі сприймання та осмислення трагічного і комічного, прекрасного і потворного, піднесеного і низького виховується і розвивається особистість, формуються її погляди, ідеали, почуття.

Рівень морально-естетичної свідомості суспільства взагалі і особистості, зокрема, залежить від багатьох чинників і не в останню чергу – від естетичного смаку, естетичної освіченості. Естетична позиція особистості, її розвинена етична культура сьогодні відіграє неоціненне значення для духовного одужання суспільства. У загальному процесі становлення та відродження національного ідеалу та національного духу, моральності молодого покоління особлива роль належить музичному вихованню.

Учитель музичного мистецтва закладу загальної середньої освіти повинен бути не тільки добре обізнаним з програмовим репертуаром шкільної програми, але й глибоко усвідомлювати та розкривати учням ідейний та художній зміст музичних творів, їх образну мову, виражальні засоби; на високому мистецькому рівні виконувати музичні твори. Особливого значення при цьому набуває вміння вчителя розкрити естетичну цінність кожного твору, здатність методично правильно побудувати педагогічний процес, зацікавити учнів, викликати у них морально-естетичні переживання.

Проблема морально-естетичного виховання та розвитку особистості знайшла своє відображення в дослідженнях представників різних наук: філософії (Б. ананьєв, В. андрущенко, В. асмус, а. Буров, Л. Виготський, І. Зязюн О. Канарський, М. Каган, В. Кудін); педагогіки та психології (Ш. амонашвілі, Д. Водзенський, В. Галузинський, В. Крет, В. Лабунець,

О. Матвієнко, а. Пінт, В. Сухомлинський, С. Якобсон). У багатьох педагогічних дослідженнях, присвячених цій проблемі (В. асмолова, В. Григорова, Н. Соколова, К. Каргін, а. Луговський Р. Любімая, Л. Федорова та інші), розглядаються теоретичні основи взаємозв'язку і взаємовпливу морального та естетичного виховання. Ідеї морально-естетичного виховання дітей на засадах українського фольклору представлені в працях О. Воропая, Г. Довженок, П.Ігнатенка, В. Ликова, Н. Миропольської, В. Поплужного, Ю. Руденка, В. Скуратівського, М. Стельмаховича, Є. Сявавко та ін. активно розробляється комплекс проблем з морального виховання школярів засобами мистецтва (Ф.аль-Мувейль, О. Бездверна-Хомерікі, О. Гавеля, Л. Диненкова, Н. Кутова). Сьогодні у педагогічній теорії і практиці вивчаються різні аспекти проблеми морального-естетичного виховання учнів засобами мистецтва в системі всебічного розвитку особистості.

Музика сприяє прийняттю учнем більш високої системи цінностей, які засвоюються переживанням, а не логічним розумінням та запам'ятовуванням. Цю ідею розробляють у своїх працях вчені, спеціалісти в галузі естетичного виховання, В. Шацька, Д. Кабалевський, Н. Ветлугіна, а. Канеман, а. Хрипкова та ін. В їхніх роботах музикальність розглядається як механізм зв'язку моральних та естетичних впливів, а музична культура особистості – як перетин морального та естетичного розвитку, який породжує цілісні морально-естетичні якості особистості. У педагогічній літературі описано значний спектр можливостей естетичного виховання. аналіз результатів досліджень сучасних науковців (О. Дубасенюк, І. Зязюн, Л. Кондрашова, О. Пермяков, Н. Зеленкова, Г. Лавревшна, С. Пальчевський та ін.) доводять, що музично-естетичне виховання є важливим напрямом шкільної освіти. Над проблемою завдань та структурних компонентів музично-естетичного виховання працюють чимало науковців. Зокрема, у роботах В. Бутенко, Л. Волович, Д. Джоли, Р. Дзвінка, О. Дем'янчука, а. Миропольської, О. Олексюк, та ін. окреслюються аспекти теорії та практики естетичної культури. Питання категорійного апарату естетичної культури та виховання

вивчають Л. Гарбузенко, В. Дряпik, І. Зязюн, а. Комарова, Н. Миропольська, С. Федорищева, Л. Фірсова, С. Шаргородська, а. Щербо та ін. Їх наукові дослідження – концептуальні для педагогічної науки.

Незважаючи на значну кількість наукових праць з проблеми морально-естетичного виховання школярів, окремі аспекти її залишаються недостатньо досліджені і висвітлені. В наукових роботах ще не накопичено достатнього матеріалу, необхідного для успішного вирішення питання формування морально-естетичних почуттів у дітей молодшого шкільного віку, поверхово розглянуті психологічні аспекти впливу музичного мистецтва на розвиток емоційної сфери дітей.

Зважаючи на актуальність і важливість зазначеної проблеми, ми обрали наступну тему магістерського дослідження **«Формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів засобами музичного мистецтва»**.

Об'єкт дослідження – процес морально-естетичного виховання учнів молодших класів.

Предмет дослідження – прийоми та методи формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів засобами музичного мистецтва.

Мета дослідження – вивчити сутність понять «мораль», «естетика», «естетичні почуття», «моральне виховання», «естетичне виховання»; з'ясувати особливості та умови формування морально-естетичних почуттів учнів початкових класів засобами музичного мистецтва.

Реалізація зазначеної мети дослідження передбачала вирішення ряду взаємопов'язаних **завдань**:

1. Проаналізувати сучасні підходи у психологічній, педагогічній, методичній, мистецтвознавчій, філософській та культурологічній літературі щодо формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів.

2. Визначити специфіку формування та розвитку морально-естетичних почуттів засобами музичного мистецтва у дітей молодшого шкільного віку

3. Розробити критерії діагностики стану сформованості морально-естетичних почуттів учнів молодших класів, їх показники, охарактеризувати рівні сформованості морально-естетичних почуттів школярів.

4. Обґрунтувати прийоми та методи формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів на уроках музичного мистецтва.

5. Експериментально перевірити ефективні умови формування морально-естетичних почуттів учнів початкових класів засобами музичного мистецтва.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї гармонійного розвитку особистості (М. Демков, С. Русова, В. Сухомлинський, Я.Чепіга); теорії музичного виховання (О. апраксіна, В. Верховинець, Н. Ветлугіна, Е. Далькроз, Д. Кабалевський, З. Кодай, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Хлебникова); філософські положення про роль і місце мистецтва у формуванні духовного світу особистості (аристотель, Платон, Цицерон, Гарсіан-і-Моралес, Ф. Вольтер, Ш. Баттьє, Г. Гегель, Х. Ортега-і-Гассет, М. Хайдеггер, а. Лосєв, М. Попович); філософські основи формування світоглядної свідомості особистості (Є. Бистрицький, В. Іванов, В. Табачковський); педагогічні концепції формування особистості в закладі загальної середньої освіти засобами мистецтва (а. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський, В. Раєвський, С. Раппопорт, М. Скаткін); питання естетичного виховання й культурологічної освіти школярів (Е. абдулліна, О. Белкіна, Е. Печерська, Л. Печко, О. Щолокова); дослідження в галузі світової культури та мистецтвознавства, базові положення національної освіти й виховання, концепції реформування мистецької освіти в Україні (Г. Балл, О. Дем'янчук, І. Зязюн, Л. Левчук, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Н. Ничкало, В. Орлов, Г. Падалка).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань були використані такі **методи:**

- *теоретичні:* вивчення та аналіз педагогічної, психологічної, мистецтвознавчої літератури, вітчизняного та зарубіжного досвіду з досліджуваної проблеми; аналіз освітніх програм, методичних посібників і рекомендацій з питань музичного виховання учнів молодшого шкільного віку засобами музичного мистецтва;

- *емпіричні:* спостереження та аналіз педагогічних явищ і процесів; бесіди, інтерв'ювання, анкетування учнів, вчителів, батьків; вивчення та узагальнення передового досвіду; констатувальний та формувальний етапи педагогічного експерименту з метою визначення наявного рівня сформованості морально-естетичних почуттів учнів початкових класів.

Практичне значення дослідження. Матеріали теоретичного та експериментального розділів дослідження можуть бути використані учителями початкових класів на уроках музичного мистецтва та в позакласній роботі з морально-естетичного виховання школярів, в процесі професійної підготовки студентів музично-педагогічних спеціальностей, а також в системі післядипломної освіти учителів музики.

Організація дослідження. На першому етапі На другому етапі На третьому етапі

апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження апробовано на засіданні педагогічної ради закладу загальної середньої освіти I- III ст. смт. Мельниця-Подільська, Борщівського району Тернопільської області (виступ «Умови формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів на уроках музичного мистецтва»).

Структура дослідження: Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, додатків. Викладена на 94 сторінках

друкованого тексту, основний зміст займає 73 сторінки. Список використаних джерел включає 98 найменувань.

ВИСНОВКИ

Виховання сучасних школярів здійснюється в умовах соціально-політичних реформ і боротьби з такими негативними явищами, як втрата моральних і естетичних ідеалів та загальна духовна криза в суспільстві. Тому особливої актуальності набуває проблема духовного розвитку особистості школяра в сучасних соціокультурних умовах. Вона потребує посиленої уваги школи і суспільства в цілому, нових, нетрадиційних підходів до її розв'язання на рівні педагогічної науки і практики.

Магістерська робота досліджувала одну із актуальних проблем сучасної педагогічної науки - формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів засобами музичного мистецтва.

На основі аналізу наукових праць українських вчених-педагогів, навчально-методичної літератури та проведеного експериментального дослідження ми прийшли до наступних висновків та узагальнень:

1. В основі формування морально-естетичних почуттів учнів вчитель музичного мистецтва повинен розвивати творчі здібності школярів до співу, музикування, виховувати у них художні смаки, вчити розмірковувати про почуту музику, робити самостійні висновки і узагальнення.

2. Мистецтво у системі сучасної освіти розглядається як суттєвий компонент загальної освіти школяра. Його могутній пізнавальний і виховний потенціал пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються потаємні, найскладніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу. Освітня галузь «Мистецтво» як чинник творчого розвитку учнів становить невід'ємний компонент загальної початкової освіти. Виділили такі загальні педагогічні завдання музичного виховання дітей молодшого шкільного віку: виховувати почуття любові та інтересу до музики, здатність її розуміти і глибоко переживати; емоційно збагачувати почуття дітей музичними враженнями, знайомлячи їх з різноманітними музичними творами; розвивати практичні навички в різних видах музичної діяльності:

співі, слуханні, музично-ритмічних рухах, грі на музичних інструментах тощо; сприяти вихованню та формуванню естетичного смаку школярів; впливати на всебічний розвиток дитини: інтелектуальний, музичний, духовний, естетичний, моральний; розвивати творчу активність, формувати почуття радості і задоволеності у дітей від участі в доступних їм видах музичної діяльності.

3. Основними критеріями успішності формування морально-естетичних почуттів молодших школярів можна вважати: розвиток стійкого інтересу до музики і пізнавальної музичної діяльності; збудження морально-естетичних почуттів, естетичного та критичного смаку до мистецтва; сформованість духовно-моральної спрямованості особистості дитини; вироблення у дітей певних моральних якостей; сформованість певних естетичних і моральних ідеалів та цінностей; розвиток музичних здібностей і музикальності школяра, його естетичної культури та музичної індивідуальності; сформованість інтересу та любові до народної музики, української природи, мистецтва, рідної мови.

4. Формування морально-естетичних почуттів школярів на уроках музичного мистецтва починається з емоційного збудження, естетичного переживання, яке переходить у навчальну працю, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових дій кожного учня, розмірковуванням над музичним твором, предметом музичних імпровізацій, музично-дидактичних ігор тощо, мета яких полягає у створенні оптимальних умов для розвитку інтелектуальної особистості учня як суб'єкта художньо-естетичної діяльності, активного учасника освітнього процесу. Добір методів виховання засобами музичного мистецтва залежать від конкретних навчальних завдань, від характеру різних видів музичної діяльності, обстановки, джерела інформації тощо. Основними методами вважаємо метод переконання та метод привчання та вправ. Одним із основних засобів формування морально-естетичних почуттів дитини є її творча активність. В

своїй роботі з формування морально-естетичних почуттів учнів молодших класів засобами музичного мистецтва ми використовували різні прийоми та інтерактивні ігри-змагання. Учні збирали матеріали з історії своєї сім'ї, на виховних заходах розповідали про своїх рідних, сімейні традиції, пісні, які передаються з покоління в покоління. Ми можемо стверджувати, що ознайомлення школярів із національними святинами, українськими народними символами, українською народною і класичною музикою є основою для формування їх морально-естетичних почуттів

5. За результати дослідження встановили, що внаслідок застосування цілеспрямованих прийомів та методів музично-естетичного виховання молодших школярів рівень сформованості у них морально-естетичних почуттів значно зріс, а в контрольній групі, де навчання велося за традиційною методикою суттєвих змін ми не спостерігали. Це підтверджує доцільність застосування у практиці роботи вчителя музичного мистецтва експериментальних прийомів та методів роботи з дітьми молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва з метою формування у них морально-естетичних почуттів.

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми формування морально-естетичних почуттів молодших школярів. Подальшої уваги дослідників потребують такі напрями цієї проблеми: педагогічні умови спільної діяльності початкової школи і позашкільних закладів з метою формування морально-естетичних почуттів; взаємодія різних видів мистецтва у розвитку духовних цінностей молодших школярів; реалізація принципу наступності у формуванні морально-естетичних почуттів молодших школярів і учнів середніх класів; підготовка студентів музично-педагогічних факультетів до формування формування морально-естетичних почуттів молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Абдуллін Е.Б. Музична педагогіка (теорія музичної освіти): підр. для студ. вищ. пед. навч. закл.; пер. з рос. В.В. Текучев. 2-е вид. випр. і доп. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. 273 с.
- Абдуллин Э.Б. Методика музыкального образования. Учеб. для студ. высш. пед. учеб. зав. М.: Музыка, 2006. 336 с.
- Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю К.: Знання України, 2004. 804 с.
- Байда Л.А. Вокально-хорова робота у системі підготовки майбутнього вчителя музики. К.: МДПУ, 1997. 69 с.
- Баземчук Л., Вальков Ю. Музика в школі. Проблеми вдосконалення музичної освіти в загальноосвітній школі // Завуч. № 8. Київ, 2003. С. 8-9.
- Бех І. Д. Наукові засади створення особистісно орієнтованих виховних технологій // Початкова школа. № 9. Київ, 1997. С. 7
- Бех І. Д. Наукове розуміння особистості як основа ефективності виховного процесу І. Д. Бех // Початкова школа. №1. Київ, 1998. С.4
- Бутенко Л. В. Духовний розвиток особистості у процесі інтерпретації літературно-художніх творів // Оновлення змісту та форм дошкільної і початкової освіти України: Матеріали всеукр. наук.- практич. конф. МДУ. Миколаїв, 2003. С. 223-226.
- Ветлугина Н. а. Воспитание эстетического отношения ребенка к окружающему: основы дошкольной педагогики; под ред. а. В. Запорожца, Т. а. Марковой. М.: Педагогика, 1990. 200 с.
- Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
- Выготский Л.С. Психология искусства. анализ эстетической реакции. М. 1997. 416 с.

- Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Либідь. Київ, 1997. 330с.
- Державний стандарт загальної середньої освіти в галузі «Художня культура»: Проект Л. М. Масол, О.П. Рудницька, О.Г. Костюк та ін. // Мистец. та освіта. № 3. Київ, 1997. С. 2-10.
- Державні стандарти базової і повної середньої освіти: Проект: [Освітня галузь «Естетична культура»] Л.М. Масол (кер. робочої групи) та ін. // Освіта України.– № 1/2. Київ, 2003. С. 2; №3/4. С. 7.
- Дем'янчук В. П. Теорія та практика роботи з дитячим хором (вокальним ансамблем) : навч. посіб. : СМП «аСТОН». Тернопіль, 2001. 94 с.
- Дем'янчук О. Н. Методика художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітньої школи : Навч.-метод. посібник для студентів вищих навчальних закладів і вчителів шкіл: ІЗМН Київ, 1996. 56 с.
- Дем'янчук О. Н. Психолого-педагогічні проблеми естетичного виховання учнівської молоді: ІП аПН України. Київ, 1998. 61 с.
- Дем'янчук О. Н., а. С. Чихурський Естетизація навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи-інтернату. Монографія. Вид-во «Волинська обласна друкарня». Луцьк, 2017. 219 с.
- Дем'янчук О. Н. , а. С. Чихурський Педагогічні умови естетичного виховання особистості в процесі навчання образотворчого мистецтва // Мистецька освіта: історія, теорія, технології: зб. наук. праць / заг. ред. Т. а. Смирнової. – ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2017. С. 200–205.
- Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» Київ, 1993. № 44-46.
- Дорошенко Т. Методи навчання сприйняття музики // Початкова школа. № 6. Київ, 2003. С. 18-20.

- Експериментальна програма «Художня культура України» (8-9 кл.) // Л. Масол (наук. кер.), С. Коновець, О. Комаровська та ін. № 2. Київ, 1999. С. 22-45.
- Етика: навчальний посібник / [В.О.Лозовой, М.І.Панов, О.а.Стасевська та ін.]. К. Юрінком Інтер, 2004.
- Эстетическое воспитание и развитие детей // Под ред. Е.а. Добровской, С.а. Козловой: академия. Москва, 2002. 328 с.
- Житарюк В.І. Психологічні передумови розвитку моральності молодших школярів: дис. канд. психолог. наук: 19.00.07. Івано-Франківськ, 2008. 195 с.
- Жорняк Б. Є. Організація і зміст професійно-педагогічної діяльності вчителя музики загальноосвітньої школи // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні методики, інновації та досвід практичного застосування у сфері психології та педагогіки» 20-21 жовтня 2017 р. Люблін, Республіка Польща 2017. С. 105-109.
- Заміщак М. І. Психологічні умови становлення моральної самооцінки молодших школярів: дис.... канд.. психол.наук: 19.00.07. Дрогобич, 2014 -268 с.
- Зеленецька І. Розучування пісенно-хорового репертуару з учнями //Мистецтво та освіта. 1998. №4. С. 8-9.
- Зязюн І. а. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник К.: МАУП, 2000. 312 с
- Іваницький а. Хрестоматія з українського музичного фольклору (з поясненнями та коментарями). Навчальний посібник для вищих навчальних закладів культури і мистецтв: Нова книга I – IV рівня акредитації Вінниця, 2008. С.13
- Коваленко І.Г. Методичні засади формування професійно-особистісних якостей майбутніх учителів музики як керівників хорових колективів: Навч.-метод. посібник. К., 2006. 54 с.

- Козир А.В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [монографія] К.: НПУ імені М.Драгоманова, 2008. 378 с.
- Коберник О., Коберник Т. активізація навчально-пізнавальної діяльності школярів // Рідна школа. № 1. Київ, 1999. С. 55-80.
- Коменський Я. а. Велика дидактика // Зібрання педагогічних творів. Москва, 1992. 200 с.
- Кондратенко Г. Формування професійно-особистісних цінностей майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті компетентісно зорієнтованої освіти // Проблема підготовки сучасного вчителя. №12. Київ, 2015. С. 152-158.
- Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах // Інформ. збірник Міністерства освіти і науки України. 2004. № 10. 32 с.
- Кравець В. П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. Тернопіль, 1996. 435 с.
- Кравець В. П. Історія української школи та педагогіки. Тернопіль, 1996. 430 с.
- Красовська О. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в галузі мистецької освіти // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. Рівне: РВЦ МЕРУ імені академіка Степана Дем'янчука. № 1 (15). Рівне, 2016. с.39-49.
- Красовська О. О. Професійна готовність майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-освітньої діяльності // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. Рівне: РВЦ МЕРУ імені академіка Степана Дем'янчука. № 2 (16). Рівне, 2016. с. 98-108.

- Козій О. До проблеми формування вокальних навичок майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу // Проблеми підготовки сучасного вчителя. № 5 (1). Київ, 2012. С. 41- 47
- Коменський Я. а. Велика дидактика // Зібрання педагогічних творів. Москва, 1982. 200 с.
- Кузьмінський а. І. Педагогіка : підручник. К. Знання-Прес. 2003. 418 с.
- Куліковська І. С. Умови формування вокальних умінь як компетентнісної складової частини професійної майстерності майбутнього вчителя музичного мистецтва // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Вип. 80. Т.1. Херсон, 2017. С. 163-170.
- Масол Л. М. Програма «Мисецтво» [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.mon.gov.u/u/pr-viddil/4216/>.
- Максимов М.В.Роль музики у формуванні духовності. Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка аПН України, за редакцією академіка С.Д. Максименка. 2010. Т.ХІІ, част. 3. С. 276 – 281.
- Морозов С. М. , Шкарапута Л. М. . Словник іншомовних слів К. : Наукова думка. 2000. С. 22.
- Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ, 1999. 350с.
- Мосенко Н. Музично-виконавська компетентність в контексті завдань сучасної мистецької освіти // Проблеми підготовки сучасного вчителя. № 10 (ч.3). Київ, 2014. С. 173-178.
- Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 392 с.
- Нова Українська школа: порадник для вчителя. За аг. ред. Н. Вівік, К.: ТОВ, Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
- Овчаренко Н. а. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія : монографія.: Вид. Р. а. Козлов. Кривий Ріг, 2014. 400 с.

- Олексюк О. М. Компетентнісно орієнтований освітній простір як основа модернізації вищої мистецької освіти // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : матер. Міжнар. наук. – практ. конф. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2012. С. 494-501.
- Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. посібник: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2013. 248 с.
- Остапенко Н. І. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. № 2. Ніжин, 2015. С. 53-57.
- Отич О. М. Підготовка вчителів початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» Київ, 1997. 18 с.
- Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. : Муз. Україна. Київ, 1982. 144 с.
- Падалка Г. М. Методологічні засади мистецької освіти // Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К. : Освіта України. Київ, 2008. С. 43-87.
- Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, Київ, 2008. 274 с.
- Падалка О. С., Нісімчук а. С., Смолюк І. О., Шпак О. Т. Педагогічні технології : Навчальний посібник К. : Українська енциклопедія. Київ, 1995. 254 с.
- Пацкань І. В., Штепа Ж. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва під час проходження педагогічної практики // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Вип.46. Харків, 2016. С. 289- 292.
- Петрушин В. И. Музыкальная психотерапия: теория и практика: Учеб. пособ. Москва, 1999. 176 с.

- Печенюк М.а. Естетичне виховання засобами вокально-хорового мистецтва // Збірник наукових праць. Серія педагогічна. Вип. 13. Кн. 2. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 170-173.
- Практикум з педагогіки : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / заг. ред. О. а. Дубасенюк, а. В. Іванченко; Житомирський держ. педагогічний ун-т ім. Івана Франка. 2-е вид., доп. і перероб. Житомир, 2002. 483 с.
- Ревенко І. В. Художньо-естетична компетентність учителя як показник його професійної культури // Мистецтво і освіта. №. 3. Київ, 2007. С. 139-146.
- Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі. К. : ІЗМН. Київ, 1997. 204 с.
- Ростовський О.Я. Методика викладання музики у початковій школі : навч.-метод. посіб. 2 вид., доп. : Навчальна книга – Богдан. Тернопіль, 2001. 216 с.
- Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання. К. : ІЗМН. Київ, 1997. 248 с.
- Руденко Ю. Д. Концепція формування світогляду громадянина України // Освіта. Київ, 1996. 20 лист. С 8-9.
- Родигіна І.В. Компетентнісно-орієнтований підхід до навчання. Х.: Основа, 2005. 94 с.
- Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : Навч. посібник. Київ, 2002. 270 с.
- Русова С. Нова школа //Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково – методичний посібник за ред. В.Г.Слюсаренка та О.В.Проскури: ІЗМН. Київ, 1998. С.154.
- Русова С. Теорія педагогіки на основі психології: Сіяч. Прага, 1924. С.28.
- Садовенко С. М. Світ фольклору. Український дитячий музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного

- віку. Науково-методичний посібник. К.: КТ «Київська нотна фабрика». Київ, 2007. 332 с.
- Світайло С. В. Формування фахової компетентності майбутніх учителів музики у процесі диригентсько-хорової підготовки: дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 277 с.
 - Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие: Народное образование. Москва, 1998. 208 с.
 - Сисоєва С. О. Освіта як об'єкт дослідження.// Шлях освіти. № 2. Київ, 2011. С. 5-11.
 - Система національного виховання. Шляхи та засоби реалізації. Директор школи. 2005. № 20. С. 18-21.
 - Скрипченко О. В., Скрипченко Л. О., Лисянська Г. М. Довідник з педагогіки і психології К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, Київ, 2000. 216 с.
 - Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник / Світлана Олександрівна Соломаха: Імекс-ЛТД. Кіровоград, 2013. 158 с.
 - Стасюк М. В. Виховання світогляду засобами музики // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – Серія : психолого-педагогічні науки. № 2. Ніжин, 2004. С. 172-175.
 - Стасюк М.В. Формування світоглядно-естетичних поглядів та переконань учнів засобами музики (на базі Кам'янець-Подільської дитячої хорової школи) // Педагогічне Поділля : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна / [відп. ред. Ю.М.Ковальчук., упор. В.а.Гурський]: абетка-НОВА. Вип. 4. Т. 1. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 140-147.
 - Стасюк М.В. Формування естетично-ціннісних орієнтацій дітей у процесі роботи над художнім образом музичних творів // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : збірник праць за

підсумками звітної конференції викладачів і аспірантів : у 3 томах: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ. Вип. 4. Т. 1. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 145-146.

- Стасюк М.В. Проблема формування світоглядного досвіду дітей засобами музичного мистецтва // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна: ПП Мошак М.І. Вип. VI. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 165-168.
- Стасюк М.В. Психолого-педагогічні аспекти формування музичного світогляду / М.В. Стасюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник праць за підсумками звітної конференції викладачів, докторантів і аспірантів, присвяченої 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету : в 5 т.: Кам'янець-Подільський національний університет, редакційно-видавничий відділ. Вип.7.Т. 2. Кам'янець-Подільський, 2005. С. 116-117.
- Стасюк М.В. Роль музичного виконавства у формуванні музичної культури та світогляду молодших школярів// Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної конференції викладачів і аспірантів : у 5 т.: Кам'янець-Подільський національний університет, редакційно-видавничий відділ. Вип. 8. Т.5. Кам'янець-Подільський, 2009. С. 163-164.
- Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори в 5-ти т. К. : Рад. школа. Київ, 1976. Т.1. С. 108.
- Ткаченко Т.В. Основи формування професійно-педагогічної майстерності вчителя музики і співу: навч.-метод. посібник. Х.: ЧП «Нове слово», 2005. 184 с.

- Ткаченко В. актуальні проблеми професійної підготовки майбутніх учителів музики // Проблеми підготовки сучасного вчителя. № 10 (ч.1.) Київ, 2014. С. 207-112.
- Томашівська М. М. До проблеми формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів музики // Інноваційна педагогіка Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій. Теорія і методика виховання. Вип. № 3. Одеса, 2018. С. 269-271.
- Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. К. : Рад. школа. 1983. Т. 2. 331 с.
- Указ Президента України № 344/2013 від 26.06.13 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/36322/>.
- Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. К. академія, 2000. 544 с.
- Федорченко Г. М. Формування національної самосвідомості учнів засобами фольклору . Молодий вчений. № 5. Київ, 2016. С. 385.
- Хазова С.А. Компетентность конкурентно способного специалиста по физической культуре и спорту: [монография] М.: Изд-во «Академия Естествознания», 2010. 91 с.
- Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти : підручник : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2014. 528 с.
- Чуприкова Н. И. Система Л.В.Занкова и современная психология. Педагогика. 1999. №6. С.16-19.
- Щолокова О. П. Модернізація фахової мистецької освіти у контексті сучасних гуманістичних ідей // Теорія і методика мистецької освіти. Вип. 4 (9). Київ, 2007. С. 11-15.